

проф. др **Владимир Вукашиновић**

Православни богословски факултет

Катедра за литургику

Београд

Литургијски предлози за штампање првих српских служабника на примеру Литургије Пређеосвећених Дарова у рукописима манастира Високи Дечани

Сажетак: У раду се анализирају литургијски рукописи манастира Високи Дечани који садрже текст Литургије Пређеосвећених Дарова. Установљено је да они припадају два редакцијска група, већој – атонској редакцији финалног типа и мањој – тзв. мешаних редакција. Рукописи *аџонске редакције финалноа џџџа*, показало се у овом раду, послужили су као основа за прве српске штампане Служабнике. У њима је могуће пратити процес литургијских промена који је током 14. столећа захватао Православну Цркву грчког и словенских језичких подручја. Сачувавши делимично древније елементе литургијског предања ови рукописи својим главним током показују да је Српска Црква у том времену била активно укључена у динамичке и стваралачке процесе литургијске кодификације и настанка основе онаког поретка богослужења какав и данас у њој постоји.

Кључне речи: Литургијски рукопис, Литургија Пређеосвећених дарова, Служабник, Архиепископски чиновник, Филотеј Кокинос.

Рукописна збирка манастира Високи Дечани садржи седамнаест Служабника. Осам Служабника потичу из 14, шест из 15, два из 16. и један из 18 века.¹ Од свих њих, два Служабника не садрже Литургију Пређеосвећених Дарова (надаље: ЛПД),² а један има само један сачувани лист ове Службе.³ Из тога произилази да је за нашу анализу релевантно свега четрнаест рукописа.

Пре но што пређемо на типолошку анализу рукописа осврнућемо се на два, по нашем мишљењу, недовољно прецизна назива које су овим рукописима доделили њихови приређивачи. Први је Служабник Деч 125 из 1395/1400. године са до-

* Овај рад настао је у оквиру пројекта бр. 179078 „Српска теологија у двадесетом веку: фундаменталне претпоставке теолошких дисциплина у европском контексту – историјска и савремена перспектива“, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

¹ Служабници 14. века: Ивков Служабник Деч 120, средина 14. века; Служабник Деч 127, 1380–90; Служабник Деч 122 крај 14. века, 1395–1400; Служабник Деч 123, 1395; Служабник Деч 124, крај 14. века 1395–1400; Служабник Деч 125 1395–1400; Служабник Деч 121, крај 14. века, око 1400; Служабник Деч 119, крај 14. века. Служабници 15. века: Аријерски Чиновник Деч 126, 1409–1418–1427; Аријерски Чиновник Деч 129, 1415–1425; Служабник Деч 128, 1435–1445; Требник Деч 131, 1453; Служабник Деч 130, 1465/1475; Служабник Деч 132, 1475–1485. Служабници 16. века: Аријерски Чиновник Деч 134, око 1500; Служабник Деч 133, 1515–1525. Служабници 18. века: Архиепископски Чиновник Деч 135, друга деценија 18. века.

² У даљем тексту ЛПД – Деч 126 и Деч 135. Сви су они описани у: Д. Богдановић и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, књига прва, прир. Н. Синдик, Београд, 2011.

³ Деч, 128.

дацима.⁴ Мислимо да је овај рукопис требало назвати *Архијерејски чиновник* или *Служабник намењен архијерејској ујошреби* јер се у њему, додуше у мањој мери, примењује исти принцип као и у већини других литургијских књига намењених архијерејима – дописују се рубрике архијерејског свештенослужења на маргине еухаристијских текстова. То видимо на примерима указивања на места у Служби на којима се врше рукоположења: свештеника – *овде се ѿсѣавља свешѣеник*⁵ и ђакона – *овде се ѿсѣавља ђакон*.⁶ Рукописи са таквим карактеристикама у *Ојису ћирилских рукојисних књија манастѣира Високи Дечани* на другим местима називани су Архијерејским чиновницима, па не видимо зашто ти и овде не би био случај. Пример за то је Архијерејски Чиновник Деч 134, писан око 1500. године у испосници Белаји.⁷ који садржи истоветне напомене – *овде се ѿсѣавља свешѣеник*⁸ и *ђакон*⁹

Рукопис ДЕЧ 131, из 1453. године са додацима у овом опису назван је *Требник-ком*.¹⁰ Ова књига коју је највећим делом писао монах Никандар из манастира Успења Пресвете Богородице крај Лесковца, по нашем мишљењу, не заслужује то име. То је лако видети из њеног садржаја. Поред текстова Светих Литургија¹¹ у њој се налазе и службе дневног круга Вечерња, Јутрења, отпусти и молитва кољива¹² затим долази молитвословни – требнички део у коме нема ни једне Свете Тајне¹³ као и део са архијерејским свештенорадњама.¹⁴ То нам говори да на службенички део отпада 86, архијерејски 47 а требнички свега 48 листова. Ако узмемо у обзир и чињеницу да су штампане српске литургијске књиге прве генерације које су имале сличан садржај називане *служабницима*¹⁵ а не *требницима*, као и то да су садржински скоро иден-

⁴ *Ојис ћирилских рукојисних књија манастѣира Високи Дечани*, 507.

⁵ Деч, 125, ЛЈЗ 276, ЛВВ 50а.

⁶ Деч 125, ЛЈЗ 356 ЛВВ 62а.

⁷ *Ојис ћирилских рукојисних књија манастѣира Високи Дечани*, 535. О самој Белаји и другим дечанским скитовима и келијама видети изврну књигу Д. Поповић, Б. Тодић и Д. Војводић, *Дечанска ѿустѣиња – скитѿови и келије манастѣира Дечана*, Београд 2011.

⁸ Деч 134, ЛЈЗ 39а.

⁹ Деч 134, ЛЈЗ 47а. Поставља се питање – шта један литургијски рукопис сврстава у категорију Архијерејских чиновника? Уколико сада не узмемо у обзир млађе генерације Чиновника у којима су архијерејске рубрике и молитве инкорпориране у сам текст, онда можемо да закључимо да је овде реч о две ствари – или/и о дописивању рубрика архијерејског свештенослужења на маргине рукописа или/и о додавању посебних архијерејских Светих Тајни, чиновна служби: рукополагања, рукопроизвођења, освећења Антиминса и сл... – основном тексту (Овакву праксу описује и А. Јевтић приликом превођења Хиландарског Архијерејског чиновника односно *Српској рукојисној Служабника* манастира Хиландара, пре 1658. године, *намењеној архијерејској ујошреби*. (А. Јевтић, Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, уједница богочовечанског Тела Христовог 3, Београд – Требиње 2008, 88, ф. 1.). Пошто је један од услова овде испуњен мислимо да и овај текст може да се уврсти у Чиновнике.

¹⁰ *Ојис ћирилских рукојисних књија манастѣира Високи Дечани*, 526.

¹¹ Деч 131, 1а–70б.

¹² Деч 131, 71а–86б.

¹³ Деч 131, 86б–144б.

¹⁴ Деч 131, 146а–191б.

¹⁵ То се може видети поређењем садржаја Служабника Божидара Вуковића из 1519/20. године и овог рукописа. (*Тројар Трећеј часа у Лиѿуријама рукојисној Служабника из XVI века (№ 80) из библиотѿеке манастѣира Пећке паиријаршије*, Манастир Каленић: у сусрет шестој стогодишњици – Научни скуп, ур. Ј. Калић, САНУ Одељење историјских наука, Београд – Крагујевац 2009, 187–204, 200–201.)

тични примери рукописа до сада у науци називани служабницима,¹⁶ а да они при свему томе нису имали архијерејске додатке који овде постоје и који још више говоре у корист нашег мишљења, мислимо да овај рукопис треба назвати *Служабником* или *Архијерејским чиновником* у зависности од даље анализе његовог садржаја.

Погледајмо сада дечанске рукописе који садрже ЛПД. Њих можемо поделити у две целине. Прву сачињавају дванаест рукописа дечанске збирке који припадају *ајшонској редакцији финалноа шћија*. Наведена редакција је једна од тзв. *исцрпљених редакција* ЛПД које су настајале негде око треће четвртине 14 века на Светој Гори.¹⁷ Ови рукописи се, иако по саставу чинопоследовања и садржају рубрика представљају једну групу, гранају у неколико подгрупа које носе одређене богослужбене и језичке карактеристике. Међу њима су, поред Атонске, идентификоване још и редакција Јефтимија Патријарха Трновског, Кипријана Митрополита Кијевског и Московског као и Чудовска редакција.¹⁸

Сама Атонска редакција има две варијанте – рану и финалну.¹⁹ Најкарактеристичнија црта *раноа шћија* је архаични моменат *времена служења ЛПД* студитског порекла – од Сирне Среде до Великог Петка, који ће после нестати. Посебна одлика Атонске редакција *финалноа шћија* је опширна *уводна ерминија* која показује њено манастирско порекло.²⁰

Док се буде певао *Лик небески* долазе свештеник и ђакон и врше метаније пред игуманом или његовим троним. Тада се клањају три пута пред Светим Дверима и према свакој певници једном и тако улазе у Свети Жртвеник; узевши свештеничке одежде говоре над њима оно што је по обичају и одлазе пред Свету Трпезу и започињу. А узевши ђакон време стоји и чека док братство не заврши са метанисањем. И тада излази и стаје на уобичајено место и трипут се поклонивши произноси: Благослови Владико! Свештеник: Благословен Бог наш свагда сада и увек...²¹

¹⁶ Видети, на пример, Служабник Пећке Патријаршије бр. 80 из 1510/20. године.

¹⁷ Основна ознака ове групе рукописа је да имају три молитве сагласности или антифона а да немају уставне напомене о времену служења ЛПД од Сирне Среде до Великог Петка. Остале карактеристике су им да имају Входну молитву Вечерња и да се током певања *Ниња Сили* не чита посебна молитва него 50. Псалам. (Т. И. Афанасјева, *Славјанска литургија Пржедеосвященных Даров XII–XV вв.*: Текстологија и језик, Санкт-Петербург, 2004., 41.)

¹⁸ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 44–55. Није на одмет рећи и то да су Јефтимије Трновски и Кипријан Кијевски припадали исихастичком духовном кругу ученика Филотеја Кокиноса Патријарха Цариградског аутора-редактора чувеног *Порейка Свеије Литургије* који су они потом превели, али и редакторски интервенисали у томе, на словенски и ширили сваки на подручју своје црквене јурисдикције. (Краће уводне напомене о овим преводима, основну литературу као и текст Литургија Светих Јована Златоустог и Василија Великог дао је А. Јевтић у Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 2, Београд – Требиње 2007, 85–133. О Кипријановом литургијском делу видети још и И. Д. Мансветов, *Митрополит Кипријан в его литургической деятельности*, Москва, 1882. О Јефтимију: Елена Коцева, *Евтимиев служебник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, Софија, 1985) О политичким димензијама ширења јединственог Поретка вршења богослужења видети у Д. Оболенски, *Кипријан Митрополит кијевски и московски*, Шест византијских портрета, Београд 1991, 194–198.

¹⁹ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 41.

²⁰ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 42.

²¹ Видети, на пример, Деч 122, 74 аб. Ова редакција је присутна у различитим српским рукописним збиркама – поред дечанске, ту су и хиландарска и пјеваљска. (А. Јевтић, Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог 4, Београд – Требиње 2009, 516, ф. 3).

Поред наведене карактеристике њу одликује и промена у тексту Входне химне *Сада небеске силе...* где се на самом крају уместо старе речи *сѣрах* појављује реч *љубав*, па она сада гласи: Са вером и *љубављу* приступимо..., уместо: Са вером и *сѣрахом* приступимо...²²

У свим овим рукописима ЛПД започиње возгласом: Благословен Бог наш... Рукописи касне агонске редакције у овој збирци имају три варијанте наслова: *Устаѡв Божанствѡвене Пређеосвѡћене службѡ*²³ *Божанствѡвена службѡ Пређеосвѡћених*²⁴ *Божанствѡвена службѡ Пређеосвѡћених свѡйѡиѡ и великоѡ Василица*²⁵. Овде треба скренути пажњу на следеће. Када су аутори и приређивачи *Оѡиса ћирилских рукописних књѡиѡ манасѡира Високи Дечани* обрађивали ове рукописа из 15. столећа у којима је ЛПД приписана Светом Василију Великом архиепископу Кесарије Кападокијске они су оба пута скренулу пажњу на то као на својеврсну неправилност. То је у опису Служабника Деч 132 извршено помоћу знака узвика, којим се, у оваквим случајевима, скреће пажња на нешто неуобичајено или неправилно,²⁶ а у опису Архијереског чиновника Деч 129, то су учинили још радикалније коментаришући да је име Светог Василија Великог у називу ЛПД писар брисао „пошто је уочена грешка.“²⁷ Овакве реакције изазвала је, претпостављамо, данашања уобичајена – а сасвим погрешна, атрибуција ЛПД Григорију Двојеслову, папи римском, која се у грчким рукописима појављује након 14,²⁸ а у словенским рукописима у 16. веку.²⁹ Због тога је овај коментар својеврсни анахронизам. Писар се сигурно није повео за идејом грешке у атрибуцији службе поготово ако имамо на уму чињеницу да су истом аутору ЛПД приписали и двојица значајних преводилаца Филотејевог литургијског поретка Јефтимије Трновски³⁰ и Кипријан Кијевски,³¹ патрони својих редакција али и други писари.

Ваља знати да су ову редакцију приређивачи унели у прве штампане српске Служабнике:³² Макаријев, Божићара Вуковића и Гораждански.³³

²² Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 43.

²³ Деч 123.

²⁴ Деч 119, 122, 124, 125, 127, 128, 130, 131, 134.

²⁵ Деч 129, 132.

²⁶ Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани, 532.

²⁷ *Ibid.*, 522.

²⁸ S. Alexopoulos, *The Presanctified Liturgy in The Byzantine Rite: A Comparative Analysis of its Origins, Evolution, and Structural Components – A Dissertation*. Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Notre Dame, Indiana, 2004, 65.

²⁹ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 48. А. Јевтић наводи да је то започело Стоглавим сабором из 1551. године. (А. Јевтић, *op.cit.*, 495, ф.5.)

³⁰ Е. Коцева, *Евтимиев службеник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, София, 1985, 29.

³¹ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 194.

³² То је приметила Афанасјева рекавши да је „... он је без промене била постављена у основу првоштампаног словенског Служабника изданог у Венецији 1519. године у штампарији Божићара Вуковића.“ (Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 43.) Погрешила је, међутим, у томе да Вуковићев Служабник није првоштампани словесни Служабник него је то Макаријев трговиштански Служабник из 1508. године. На поклапање поредака ЛПД српских рукописа 14. века и првих штампаних Србуља указао је и А. Јевтић. (А. Јевтић, *op.cit.*, 497.)

³³ ЛПД, 606 – 726, *Литургија 1519 – фойоѡиѡско издање*, прир. К. Мано-Зиси, Београд – Источно Сарајево, 2008. То се може видети поредећи садржаје ових Служабника. Скраћени садржај рукописних служабника овога типа дао је А. Јевтић. (А. Јевтић, *op.cit.*, 499–507)

Два преостала рукописа, Ивков Служабник Деч 120 и Служабник Деч 121 припадају групи тзв. *мешаних редакција*. Оба рукописа започињу донекле модификованим поретком рукописа јужнословенске редакције да би се потом наставили на два начина. Деч 121 финалном атонском редакцијом уз одређене измене а Деч 120, како ствари стоје, раном.

Оба рукописа разликују се од дечанских рукописа прве групе и по својим називима. Најстарији дечански Служабник – Ивков Служабник из средине 14. века, Деч 120, назива ЛПД *Божансѿвена служба Пређеосвећена шј. Посна*, а Служабник Деч 121 са самог краја 14. века назива је *Божансѿвена служба међу Свейшма Оца нашеја Еѿифанија Еѿискоја Киѿарској Пређеосвећена*.³⁴

Оба ова рукописа започињу Службу возгласом *Блаѿословено Царсѿво* карактеристичним почетним возгласом рукописа јужнословенских редакција.³⁵ Погледајмо неке њихове литургијске посебности.

Како смо већ рекли, Ивков Служабник Деч 120 припада групи рукописа мешаног типа. До молитава три Антифона, ако изузмемо атрибуцију и напомену о временима служења ове Литургије, идентичан је са српским рукописом из средине 14. века који се налази у Државном историјском музеју у Москви у збирци П.С. Уварова под бројем 574.³⁶

Након тога следи атонска редакција.

У самом тексту наилазимо на једну занимљивост у рубрици која претходи Јектенији и молитвама за оне који се спремају за Свето Просветљење. Текст гласи овако: „од среде Средопосне додају се ова ђаконства и молитва.“³⁷ Други рукописи дечанске збирке имају другачији текст. Њихова рубрика гласи – „од среде средопосне додају се ова ђаконства и молитва *до Велике Среде*.“³⁸ То је јасан доказ тријумфа јеруалимског литургијског поретка у коме се служење ЛПД завршавало на Велику Среду а не на Велики Петак како је било по студитском поретку.³⁹ Старији или савремени рукописи Ивковом тексту знају за две могућности. Рубрика је или одређивала да се ова јектенија – па самим тим и цела ЛПД служи до Великог Петка⁴⁰ или је била идентична овом решењу попа Ивка.⁴¹

³⁴ Овде напомињемо да је Свети Епифаније Кипарски најстарија атрибуција ЛПД у словенском рукописном корпусу. (Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 43.)

³⁵ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 32. Уводни благослов за почетак Службе се у грчком рукописном наслеђу појављује тек у 11. веку. У овим рукописима се наизменично користе оба благослова али је учесталији *Блаѿословено Царсѿво*. Порекло овог благослова је у катедралном богослужењу Велике Цркве чија су сва вечерња започињала тим благословом без обзира на то да ли им је била придодата ЛПД или не. (S. Alexopoulos, *op.cit.*, 154–156.)

³⁶ Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 154–165.

³⁷ Деч 120, 656.

³⁸ Деч 121, 496; Деч 122, 816; Деч 124, 276.

³⁹ На Велики Петак је по Студитском типичу служена ЛПД. (А.М. Пентковский, *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва, 2001, 254.) Ова пракса је у Цариграду важила све до пада Константинопоља у руке Крсташа. (S. Alexopoulos, *op.cit.*, 82.) Треба рећи и то да пракса служења Пређеосвећене Литургије на Велики Петак није била непозната и у Јерусалиму. У грузијској верзији јерусалимског Канонара из VII века стоји да се и у Јерусалиму у комплексу Црква Васкрсења и Светог Гроба на Велики Петак служила Пређеосвећена по типичу Светог Гроба. Када је он, након пада Јерусалима, замењен саваитским монашким типиком та пракса је нестала из јерусалимског богослужења. (К. Кекелидзе, *Иерусалимский Канонарь VII века: Грузинская версия*, Тифлис, 1912, 227–28.)

⁴⁰ Та пракса је присутна и у српским литургијским рукописима 13. века – Служабнику Михаила Милгоста Граматика, ЛПД, РНБ Q.п.1. 68: 57 а–б, и Хиландарском литургијском свитку ЛВВ, Хил. 16/IV.

⁴¹ Ово је српски рукопис Служабник презвитера Николаја, ГИМ Хлуд. 117 46 б.

Због чега он није написао до ког дана се служи ЛПД? Да ли овакво решење у Ивковом рукопису сведочи да је овде и даље на снази студитски распоред вршења ЛПД или да је он близак макар писару овог рукописа? И како треба узети у обзир чињеницу да он није на почетку рукописа оставио класичну напомену, како рекомско, одлику ране фазе атонске редакције?

Дечански Служабник Деч 121 такође припада групи рукописа мешаног типа. И он је, као и претходни рукопис, у свом уводном делу у доброј мери ослоњен на јужнословенску редакцију коју смо, као и раније, поредили на основу српског рукописа из средине 14. века који се налази у Државном историјском музеју у Москви у збирци П.С. Уварова под бројем 574.⁴² Све до Мирне јектеније ова два текста показују висок степен сличности (атрибуцију, рубрике, молитве антифона...) ⁴³ само што у дечанском рукопису изостаје напомена о времену служења ЛПД по студитском поретку, као и напомена да ђакон кади пре почетка службе. Заједничко им је и *изосѣављање ерминија о ѿрипрѣми освећеної хлеба за ЛПД*. Након тога следи атонска редакција.

Овај дечански рукопис близак је на одређен начин и са редакцијом Митрополита Кипријана Кијевског.⁴⁴ Два места најтешње показују њихову узајамну повезаност. Први је разрађен опис певања псаламског стиха *Да се уздиѣне молиѣва моја ...* (Пс 140, 2)⁴⁵ са припевима и кађења које се при томе обавља, а кога нема у рубрикама осталих дечанских рукописа. Код Кипријана то гласи овако:

Чтец: *Да се уздиѣне молиѣва моја као кадило ѿред Тобом, уздицање руку мојих. Ђакон: Пазимо. Јереј кади Свети Престо спреда на сваком Да се уздиѣне молиѣва моја ...* Чтец: *Госїоде, Теби ваїим. Посѣави Госїоде сїражу језику. Не дај срцу моме да засїрани у зле ѿмисли. Да се уздиѣне молиѣва моја као кадило. Појци: Уздицање руку мојих жрїва.*⁴⁶

У дечанском рукопису овако:

Чтец: *Да се уздиѣне молиѣва моја. Госїоде, Теби ваїим. Посѣави Госїоде сїражу језику. Не дај срцу моме. И опет појци: Да се уздиѣне молиѣва моја. Народ: Уздицање руку мојих. И опет појци: Уздицање руку мојих.*⁴⁷

⁴² Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 13.

⁴³ Деч 121, 102а–117а.

⁴⁴ За поређење користимо текст Кипријанове редакције по рукопису Соловецког собрања 1018–1127 (РНБ) који је објавила Афанасјева. (Т. И. Афанасјева, *op.cit.*, 194–205.) О руској редакцији Филотејевог Поретка и реформама у богослужбеном животу Руске Цркве у 14. и 15. веку недавно је одбрањена добра докторска дисертација – С.И. Панова, *Диатаксис патриарха Филофея Коккина в славянской книжной традиции XIV – XV вв.: лингвотекстологическое исследование*, Москва 2010. Неке аспекта овога рада могуће је прочитати и у студији С. И. Панова, *К проблеме происхождения русской редакции Диатаксиса патриарха Филофея Коккина*, 1/2008(31), <http://www.drevnyaya.ru/vyp/gubr.php?indx=7>. У њима се да јасно видети однос руске редакције са јужнословенским редакцијама, на првом месту атонском (највероватније хиландарском) и трновском.

⁴⁵ Овај изворно Псалам вечерња у катедралном богослужбеном поретку појављује се у грчком рукописном предању у овако сложеној форми у 12. веку и убрзо постаје једна од кулминационих тачака ЛПД. (S. Alexopoulos, *op.cit.*, 211–213.)

⁴⁶ Кипријанова редакција, 50а.

⁴⁷ Деч, 121 48 а–б. Ово се додуше помињало и у помињаном рукопису јужнословенске редакције: „А Чисте Недеље од понедељка поп возглашава: *Премурросїѣ, ѿраво сїојмо. Пазимо. Мир свима.* Ђакон: *Да се уздиѣне молиѣва моја као кадило ѿред Тобом, уздицање руку мојих жрїва вечерња.* Народ: *Исти стих. Госїоде Теби ваїим услїши ме, Госїоде ...* Народ: *Да се уздиѣне, стих други. Постави Госпде стражу... Народ: Да се уздиѣне, стих трећи. Не дај срцу моме да засїрани у зле ѿмисли... Да се уздиѣне.* Народ: *Уздицање руку.*“ (ГИМ Москва Увар 574, 1126–1246.)

Други пример је још очигледнији. У дечанском Служабнику Деч 121⁴⁸ помиње се **тросвећњак** који се носи на входу вечерњег дела ЛПД⁴⁹ и са којим свештеник произноси възглас: *Свейлосї Христїова*⁵⁰. То би неког могло навести на идеју да је овде реч о архијерејској варијанти ЛПД (што наравно није тачно јер тада није било трикирија у литургијској употреби код Словена⁵¹) да у тексту Кипријанове редакције не читамо: „А свештеник узевши свећу троплетену, која томе служи, кадионицом изобрази крст над Светом Трpezом гледајући ка истоку и възглашава: Светлост Христова...”⁵²

Из овог кратког прегледа рукописа манастира Високи Дечани можемо закључити следеће. Највећи део рукописа који садрже ЛПД припада групи *аѣонске редакције финалнога шћѣа*, управо оном броју рукописа који су послужили као основа за прве српске штапане Служабнике. И они као и два усамљена примера мешовитих редакција који се налазе у Дечанској ризници сведоче процес литургијских промена који је током 14. столећа захватао Православну Цркву грчког и словенских језичких подручја. Сачувавши делимично древније елементе литургијског предања ови рукописи својим главним током показују да је Српска Црква у том времену била активно укључена у динамичке и стваралачке процесе литургијске кодификације и настанка основе онаквог поретка богослужења какав и данас у њој постоји. Познавање ових живих и молитвених текстова, извора за историју нашег богослужења, може да помогне, сигурни смо, сваком добронамерном савременом истраживачу да без велике муке разазна шта је у данашњој литургијској пракси саобразно овом Свештеном Предању, а шта га изневерава или не извире из њега.

This paper analyzes liturgical manuscripts containing textsof the Liturgy of Presanctified Gifts from the Visoki Decani Monastery. It is found that these texts belong to two redactional groups: i) larger group of athonite redaction of the final type and ii) smaller group of so-called “mixed redactions”. This paper shows that manuscripts of the athonite redaction of final type were used as the basis for the first Serbian service books. The analyzed manuscripts can be used to trace the process of liturgical changes that was underway in the Orthodox Church of Hellenic and Slavic linguistic domains during XIV century. The analyzed manuscripts have preserved partially older elements of the liturgical tradition. Their main flow also shows that the XIV-century Serbian Church was actively involved in dynamic and creative processes of liturgical codification, as well as processes establishing the basis of liturgical order that still exists inits practice to this day.

Литература

Alexopoulos, S., *The Presanctified Liturgy in The Byzantine Rite: A Comparative Analysis of its Origins, Evolution, and Structural Components – A Dissertation*. Submitted to the Graduate School of the University of Notre Dame in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Notre Dame, Indiana, 2004.

⁴⁸ Он се помиње и у једном старијем српском Служабнику 13. века: *Возгласи ѿої са кадионицом и шросвећњаком: Свейлосї Христїова шросвећује све.* (ЛПД, РНБ Q.п.1. 48: 636.)

⁴⁹ *Са шћри свеће и кадионицом.* (Деч 121, 476.)

⁵⁰ *И възгласава ѿої са кадионицом и са шћри свеће ѿворећи: Свейлосї Христїова...* (Деч 121, 48а.)

⁵¹ Дикирије и трикирије се у ритуално – обредном правом смислу тих речи, по мишљењу В. Ларин, у словенским Црквама појављују тек у 17. веку иако се и раније помињу двосвећњаци тросвећњаци на архијерејским литургијама. (V. Larin, *The Dikerion and Trikerion of the Byzantine Pontifical Rite: Origins and Significance*, *Orientalia Christiana Periodica*, 74, (Roma, 2008), 417–430, 425)

⁵² Кипријанова редакција, 496.

- Афанасьева, Т. И., *Славянская литургия Преждеосвященных Даров XII-XV вв.*: Текстология и язык, Санкт-Петербург, 2004.
- Богдановић, Д. и др., *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани*, књига прва, прир. Н. Синдик, Београд, 2011.
- Вукашиновић, В., *Тројар Трећега часа у Лиџуријама рукописног Служабника из XVI века (№ 80) из библиотеке манастира Пећке папирјарије*, Манастир Каленић: у сусрет шестој стогодишњици – Научни скуп, ур. Ј. Калић, САНУ Одељење историјских наука, Београд – Крагујевац 2009, 187–204.
- Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Лиџурија, свештенослужење, причешће, заједница бојочовечанског Тела Христовог* 2, Београд – Требиње, 2007.
- Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Лиџурија, свештенослужење, причешће, заједница бојочовечанског Тела Христовог* 3, Београд – Требиње 2008.
- Јевтић, А., *Христос нова Пасха – Божанствена Литургија, свештенослужење, причешће, заједница богочовечанског Тела Христовог* 4, Београд – Требиње 2009.
- Кекелизде, К., *Иерусалимский Канонарь VII века: Грузинская версия*, Тифлис, 1912.
- Коцева, Е., *Евтимиев служебник Софийски препис от 80-те години на 14. век*, София, 1985.
- Лиџурија 1519 – фойоийско издање*, прир. К. Мано-Зиси, Београд – Источно Сарајево, 2008.
- Larina, V., *The Dikerion and Trikerion of the Byzantine Pontifical Rite: Origins and Significance*, *Orientalia Christiana Periodica*, 74, (Roma, 2008), 417–430, 425)
- Мансветов, И. Д., *Митрополит Киприан в его литургической деятельности*, Москва, 1882.
- Оболенски, Д., *Киријан Миџроиловић киевски и московски*, Шест византијских портрета, Београд 1991, 194–198.
- Панова, С.И., *Диатакис патриарха Филофея Коккина в славянской книжной традиции XIV – XV вв.: лингвотекстологическое исследование*, Москва 2010.
- Панова, С.И. *К проблеме происхождения русской редакции Диатакиса патриарха Филофея Коккина*, 1/2008(31), <http://www.drevnyaya.ru/vyp/tubr.php?indx=7>.
- Пентковский, А.М., *Типикон патриарха Алексия Студита в Византии и на Руси*, Москва, 2001.
- Поповић, Д., Б. Тодић и Д. Војводић, *Дечанска црквиња – скијови и келије манастира Дечана*, Београд 2011.